

КӘНЧ ФӘЙЛӘНИН
КИТАБХАНАСЫ

Нәсән Сәйшәддәйлә

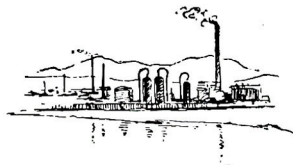
ИЛК ТАНЫШЛЫГ

БАКЫ — УШАГКӘНЧНӨШР — 1958

КӘНЧ ФӘҤЛӘНИН КИТАБХАНАСЫ

Нәсән Сәйидбаһы

ИЛК ТАНЫШЛЫГ

М. Ф. Ахундов и башка
Азәрбајҹан Республикаһы
КИТАПХАНАСЫ

Азәрбајҹан
Ушуг ие Кәңчдәр Әдәбияты Нәшрийаты
Вақы — 1958

Сумгайыт

Ер үзүндө элэ шөһөрлөр вар ки, онларын яшы мин илдэн дэ юхарыдыр. Лакин адамлар бу шөһөрлөрдөн бэ'зиллери нагда чох аз эшитмишлэр. Иэгини бу ондан ирэли кэлир ки, я һэммин шөһөрлөрин тарихиндэ элэ мүнүм һадисэлэр баш вермэмниш, я да ки, бу шөһөрлөр бөшөриййот тарихиндэ эһәмиййэтли мөвге тутмаммышдыр.

Гуруб-ярадан гәһрөман халгымыз Совет һакимиййәти дөврүндэ өлкәмиздэ баш вермиш бөйүк дөйишкликлөрин шаһиди олмушдур. Комсомолск, Сумгайыт, Минкәчевир вэ йүзләрлэ бу кими кәч сосялист шөһөрлөри, ени-ени дәннзләр, кәлләр, ени йоллар мөһз бу гыса мүддәтдэ яранмышдыр. Бу шөһөрлөр яшынын аз олмасына бахмаяраг, эәнкин һөмәтлөри илэ тез шөһрәт тапмышлар. Бу шөһөрлөрин салынмасында, дәннзлөрин яранмасында йүзләрлэ, минләрлэ совет адамлары мисли көрүнмәмниш гәһрөманлыглар көстәрмиш, инсанларын эәһмәтнини йүкүллөшдирән ени, гүдрәтли техника яранмыш, совет элми даһа да никнашаф этмишдир.

Белэ «аз яшлы» шөһөрлөрдэ нәбзи вуран нәһәнк сәнае мүәссисәлөри нәинки тәкчә совет адамларынын һятында, һәтта бүтүн бөшөриййәтин, динч әмәклә мөшгул олмаг истәйән сүлһсөвәр халгларын һятында да мүнүм рол ойнамаға башламышдыр.

Яшы аз олан, лакин ады дилләрдә кәзән, һаггын-да маһнылар гошулан, бүтүн дүняда мөшһур олмаға башлаян кәч Сумгайыт шөһәри дэ белэ шөһөрлөрдәндир. Бақыда яшаянларын, ушаглыгыны, кәңчили-

йини Абшерон багларында кечирэнлэрин бир чохлары, йегин ки, Пиршагы, Фатмайы, Новханы багларындан дэниз конарына эниб, о ерлэри сейр этмиш, бэ'зон дэ овчу гардашына, атасына, яхуд дайысына гошулуб, Сумгайыт тэрэфлэра кетмишдир.

О вахт индики Сумгайытын ериндэ гамышлыгдан, дэниздэн баш алыб та узаклаа айылан дүзэнликдэн вэ айры-айры дахмалардан башга бир шей көрүмүрдү. Ялыыз, лопалэр нэзин бир сөслэ пычылдашыр, гамышлыгда килэнлэр чүлүтлөр, килэншаһлар арабир хофлу-хофлу саслэниб суеурадулар.

Багыдан Губая кедэн адамлар да индики Сумгайытын ериндэ анчак боз бир дүзэнлик көрүрдүлэр. Бир дэ онлар Чейранбатан дэрэсинин янындан кечоркон онч мэнзэрасинин нэ гэдэр үрэксыкычы олдугу һаггында дүшүнэр вэ орадан мүмкүн гэдэр тез кечиб кетмак истэрдилэр. Ман дэ дайысына гошулуб дэниз саһилиндэ кэзэн балача овуцлардан вэ сонралар Чейранбатан дэрэсинин янындан өтүб бу ери мүмкүн гэдэр тез кечмэйн арзу эдэн йолчулардан бири олмушам.

Лакин будур, иллэр кечмиш вэ Сумгайытын боз дүзэнлигиндэ эзэмэтли бир шөһэр учалмышдыр. Артыг нечэ илдри ки, мэн тез-тез бу шөһэрэ кедиб онун күндэн-күнэ нечэ дайышлайини фөрөллэ мушаһиндэ эдирэм. Онун заводларында, ени-ени сэнэе мүссесэлэриндэ чалышан фэдакар инсанларын һаггында очерклер, мэгалэлэр язырам. Бэ'зон дэ Сумгайыт эһмэткешлэри илэ көрүшүб сөһбөт эдирэм.

Ени Сумгайыт

Багыдан Сумгайыта кедэн асфалт йол дайышмэиншидр. Лакин бу йолун һэр ики тэрэфи көзларимиз өнүндэ илдэн-илэ дайышиб көзэллэшир. Биз Самур-Дөвэчи каналы суларынын Чейранбатана нечэ ахдыгыны вэ күндэн-күнэ, айдан-ая бу суон сөтинини нечэ галхдыгыны, кет-кедэ нечэ дурулдугуну, бу дэрэдэ эввэл ири адаларын ярандыгыны вэ сонра яваш-яваш кичилиб көрүмэз олдугуну, нэһайт дэ күнэшин, айын, удузларын Чейранбатан көлүнүн мави суларына го-

наг калдиһини өз көзларимизлэ көрмүшүк, биз дэ миндэрлэ совет адамлары кими Сумгайыт бору-прокаты заводунун, алүмининун заводунун, истилик-электрик станциясынын яранмасыны мушаһиндэ этмишик. Ичтимайытотимиз бу ени сосялати шөһэринэ бир нечэ ад вермишдир. Харитэдэ ады садэчэ, Сумгайыт олан бу шөһэрэ шаирлэр «Вахынын кичик гардашы» дейирлэр, кэчлөрүмиз исэ «Хэзэр саһилиндэки Комсомолск». Сумгайыт доғрудан да Бахынын кичик гардашыдыр. Сумгайыт да Багы кими Хэзэрин саһилиндэ учалыр. Багы кими сэнэе шөһэридр.

Сумгайытын фохри, Сумгайыты бүтүн дүняда мэшһур эдэн эн гиймэтли сэнэе мүссесэлэриндэн бири Сумгайыт синтетик каучук заводудур.

«СК» заводу

«СК»! Ики һәрфдэн ибарэт олан бу адын эсл мэнасыны ачмаг үчүн узун бир һекэй башламалыыг. Лакин сөз чох, имкан аздыр. Бу бөйүк тарих кичик очеркин чэрчивэсинэ сыгырам.

Мүасир һэятимызын элэ бир саһэси йохдур ки, орда каучукдан истифадэ олунмасын. Иншаат ишлэриндэ, техникада, тибб алэминдэ каучук мүһүм ер тутур. Каучуктан отуз минэ яхын чүрбөчүр лазымлы маддэлэр алыныр.

Каучукун чох көрөкли маддэ олдуғуну көрөн капиталистлэр ер үзэриндэ олан каучук плантацияларыны чалд өз эллэринэ кечирмиш, бу ерлэри мүстәмләкә һалына салмышдылар.

Латын Америкасында, Эквадорда вэ с. бир сыра башга өлкэлэрдэ олан зөнкин каучук плантациялары ерли эһалтинни, халгыны дейил, язэлли ишғалчыларыны, капиталистларин олмушдур. Бу вэзийэт Хэзүн мүддэтир ки, давам эдир.

Каучук истесалынын азлыгы учундан өлкэмиздэ автомобил сэнэси зонф инкишаф этмишди. Чүнки биздэ табии каучук плантациялары йох иди; бу сөһбэдэн дэ капиталист өлкэлэринэ нисбэтин аз истесал олунан каучук эсасэн эрзаг малларындан, йэ'ни буғдадан вэ картофдан алынырды.

Нә үчүн бәс бугдадан вә картофдан? Чүнки каучук истәһсал этмәкдән өтрү спирт лазымдыр. Дөрү тон бугдадан, яхуд он тон картофдан бир тон спирт, бир тон спиртдән исә 700—800 килограмм каучук алма мүмкүндүр. Бу исә өлкәмиздә эрзаг малларынын азалмасына сәбәб олурду. Илдән-илә инкишаф эдән сәнәимизи каучукла төһнүз этмәк үчүн көрүн нә гәдәр бугда вә картоф истәһсал олунмалы иди. Бизим йүк вә миник машиналарына олан эһтиҗамымыз даһа да артырды. Лакин шоферләрдин дили илә десәк: «Машиналар аягытын көзә билмирди». Күлли мигдарла шин бурахмаг үчүн каучук лазым иди.

1928-чи илдә моһһур академик С. В. Лебедевин үсулу илә этил спиртиндән илк синтетик каучук алынды. Совет Иттифагынын бир чох элми-тәдҗигат институтларында этилен газындан спирт алмагын технологиясы үзәриндә сайсыз-һесабыз төчрүбөләр апарылды. Анимләримиз синтетик каучук элдә этмәк үчүн хаммалы нә илә әвәз этмәк һаггында дүшүнмәйә башладылар. Эрзаг малларындан күлли мигдарда истифада этмәк мүмкүн дейилди. Этил спиртини алмаг үчүн башга мәнбәләр ахтармаг лазым иди. Бу ахтарышлар һәм элми-тәдҗигат институтунда, һәм дә төчрүбә заводунда апарылырды. Синтетик спирт алмаг үчүн чүрбәчүр төчрүбә лабораториялары ярадылырды. Бу бөйүк, ардычыл ахтарышлар вә төчрүбөләр нәтиҗәсидә ики үсулла синтетик спирт алмагын мүмкүн олдуғу көһшф эдилди. 1935-чи илдә Багында лаборатория төчрүбәләри эһасында тикилмиш завод гурғусу өлкәмиздә илк дөһә синтетик спирт верди. Спирт алмаг үчүн: тапылмыш катализатор күкүрд туршусу иди. 1957-чи илдә һәмшн заводда спиртин этилен газыны суварма йолу илә дә перән ени бир гурғу тикилды.

Бу гийәтли төчрүбөләрдин нәтиҗәси олараг, Совет Иттифагы Коммунист партиясынын XX гурултайгында эрзаг малларындан алынган спиртин нефт газларындан алынган спиртлә әвәз олунмасы һаггында гәрар гәбул олунду. Бу, һәмшн газлар иди ки, вахтидә ярарсыз бир шей kimi нефтайран заводларда һавая бурахы-

лыр, һәм һаваны корлайыр, һәм дә эвләрдин диварларыны гәрадырды. Сонрадан мәлүм олду ки, бу лазымсыз туллантыларын ичәрисиндә синтетик спирт алмаға яраан гийәтли пропан вә пропилен маддәләри вардыр.

Беләликлә, Сумгайыт заводу ишә дүшдү. Совет Иттифагында синтетик спиртин илк дөһә Азәрбайҗан верди.

Сумгайытлылар бу заводу гыһсача олараг «СК» дейирләр. «СК» заводунун эһасы һөлә 1941-чи илдә гоюлумшдур. Бөйүк Вәтән муһарибәсинин гызгын вахтларында, өлкәмизин төһлүкә алтында олдуғу бир дөврдә Хәзәрдән әсән союғ күләкләрә синә көрән, эрзаг азлыгына дөзән мәтин адамлар күн чыхандан-күн батана гәдәр ишләйир, кечәләр сыныг-салхаг баракларда, союгдан буза дөнмүш бөдәнләрини нәфәсләрилә исилды, фәһлә илә мүһәндис, бәнна илә партия төшкилаты катиби гучаглашыб ятырдылар. Сәһәр алагаранлыгдан енә гызгын иш башлайырды. Кимин фәһлә, кимин мүһәндис олдуғуну айырмаг мүмкүн дейилди. Мүһарибә аловлары кет-кәдә Гафгаза яхынлашыр, дүшмән топлары Грознынын әтрафында курдайырды. Бу көркин вәзийәттә тикинтини давам этдирмәк дө чәтинләшмишиди. Одур ки, «СК» заводунун тикинтиси бир мүддәт даиядырды. Чөб-һөдә вәзийәт йүкүлүшдикчә һәмшн заводун диварлары енә дә учалмаға башлады. Кәңчләр, комсомолчулар бу заводун биринчи нөвбәсини, йә'ни синтетик спирт ала биләкчә сөхләрини тикиб гуртардылар. Билдийимиз kimi, синтетик спиртин ики үсулла алмаг мүмкүн иди: күкүрд туршусунун катализатор kimi иштиракилә вә этилен газыны суварма йолу илә. Икинчи үсул даһа әлverişли сайылырдыса да мүрәккәб чинәзалар вәснәтләшә элдә эдилмәли иди. Мүһарибәдән тәзә чыхмыш өлкәмизин исә бу чинәзалары тәзликлә яратмаға имканы йох иди. Биринчи үсул, йә'ни күкүрд туршусундан катализатор kimi истифада эдилмәси үсулу бу дөврдә даһа әлverişли олдуғу үчүн завод бу үсулла ишләмәли иди. Синтетик каучук заводунун мүрәккәб сөхләрини учалдыб гурашдырмаг чох бөйүк

зəһмэт тэлэб эдирди. Бу зəһмэтин бөйүклүйүнү, чəтин-лийини көрмэк, баша дүшмэк үчүн синтетик каучук заводундакы сөхлэри сейр этмэк кифайэтдир. Ишшаатчыларын ишлэри нэ гэдэр чəтин идисэ, эсас чəтинлик снэ дэ кимьякэрлэрин үзэринэ дүшүрдү. Бөйүк завод мигысында синтетик спирт алынмасынын сон дэрэчэ мүрөккэб технолокиясыны тэкмиллэшдирмэк, бүтүн иш процесини тэлүккэсизлэшдирмэк үчүн шəрайт ярадылматы иди. Бу завод пэники Совет Иттифагында, латта бүтүн Европада нефт газларындан синтетик спирт алан илк завод олачагды.

Ери кэлмишкөн гейд этмөлийик ки, мүһарибэ аловларындан узаг олан Америка бизим алимлэринизин ихтирасындан истифадаэ эдиб белэ бир завод тикмэйэ мүвэффэг олмушду.

Алимлэринизин, ишшаатчыларымызын, мүһэндис вэ техниклэринизин иши бөйүк гэлэбэ илэ нэгичэлэнди. 1952-чи илдэ Сумгайыт заводу илк синтетик спирти верди. Дүздүр, биринчи иллэр иш процесиндэ мүһийэн чəтинликлэрэ тэсадуф эдиллиди; алынан спиртин миглары аз, мая дөйбэри исэ йүксэк олурду. Лакин илдэи-илэ бүтүн манеслэр арадан галдырылыр, «СК» заводу өлкэмизини бир чох шəһэрлэриндэ тикилтөчөк бу типли заводлар үчүн мүһүнэ олурду.

1954—1955-чи иллэрдэ Баки нефтчилэри Гарадаг-да өз йүксэк кейфиййэти илэ ер үзүндэ надир тапылан зэнкин газ—конденсат ятаглары кошф эдиб гүдрэтли бир мэдэи яратдылар. Гарадагын газы Бакинын вэ Сумгайытын очагларында аловланды. Бурая газ көмэри чэкилди вэ «СК» заводу спирти бу газдан да алмага башлады. «СК» заводуна өлкөмизини бир чох шəһэрлэриндэн мүтэхэссислэр ахышыб кэлди. Сайсыз-һесабысыз кончлар бурада тэчрүбэ кеммэйэ, сонра исэ башга шəһэрлэрдэ яраначаг вэ яранмаг-да олан бу типли заводларда ишлэмэйэ кетмэк үчүн ени-ени пешэлэрэ сайиб олмага башладылар.

«СК» заводунун яранмасы тэчрүбэси эсасында 1955-чи илдэ Орск, 1956-чы илдэ Уфа, 1957-чи илдэ Саратов вэ Куйбышев шəһэрлэриндэ газдан синтетик спирт алан заводлар яранды. Һазырда Грозны шəһэриндэ дэ белэ завод ишэ салгынар. «СК» заводу син-

тетик спиртдэн каучук алмаг үзрэ мэктэбэ чеврилмэйэ башлады. Бу, чəтин, мүрөккэб ишин техноложи режими күндэн-күнэ дагиглэшдириллэр, ени-ени өлчү чиһазлары ичад олунур, бүтүн иш процесини автоматлашдырылмасы схеми тэкмиллэшдириллэр, күкүрд туршунун тэсириндэн боруларда эмэлэ кэлэн коррозиянын гаршысыны алмаг үчүн тэчрүбэлэр апарылырды.

Заводун шəһрəти кет-кедэ бүтүн дүния яйылды. Бөйүк Чин халгынын мүтэхэссислэри Сумгайыта «СК» заводуна кэлиб бурада тэчрүбэ кеммэйэ башладылар.

Икинчи нөвбэ

Бүтүн бу ишлэрлэ бэрэбэр, «СК» заводунун икинчи нөвбэсы тикиллэр, ени-ени мүрөккэб гургулар гурашдырылыр, ени сех биналарынын диварлары учалыр, бу сөхлэрдэ чалышан бэнналар, гайнагчылар, бетончулар мисли көрүнмөмиш фэдакарлыгга икинчи нөвбонин мүмкүн гэдэр даһа тез гуртармага сөй кестэридиллэр. Кэнчлэрин, йорулмаг билмэйэн комсомолчуларын һэят эшти илэ долу шэн маһнылары дэнизин курултусуна, гоншудагы гургулары угултусуна гарышыб гэрбэ бир аһонккэ сэлэнирди.

Икинчи нөвбэ дэ тикилиб гуртарды. 1957-чи илдэ «СК» заводу Европа илк дөфэ олараг синтетик спиртдэн йүксэк кейфиййэтли каучук алды. Гэлэнж бу, өлкөмиздэ еканэ заводдур ки, газ борулар вэ ситэсилэ онун сөхлэринэ дахил олуп, һазыр каучук һалында чыхыр.

Ичтимаййэтимиз һаглы олараг «СК» заводуна XX эсрин каучук плантасиясы адыны вермишдир. Һөрмэтли охучумуз, калин, сизинилэ бир ердэ бу гэрбэ плантасияны сөятөт эдэк.

Завода кирмэдэн эвэл гейд этмөлийик ки, һамин заводун биринчи сехи кеммиш Кешлэдэ, һидики Нэриманов районундадыр; йэнин завод орадан башлайыр. Орада, биринчи сөхдэ хаммад, йэнин газлар компрессор вэ ситэсилэ, тэзийиг алтында бура, завода көндэриллэр.

«СК» заводу, дедийимиз кими, Хазэрин саһилиндэ учалыр. Дәнизлэ онун арасы 200—300 метр олар. Буна көрө дэ сакит навада буругларын екносэг курутусу даһа айдын эшидилыр.

Заводун гаршысындакы күллү-чичәкли һамар мейданчаны кеңиб, завод идарәсинин бинасына дахил олуруг. Бурадакы отаглардан бириндә бизи чаван, гараяныз бир оғлан гаршылайыр. О, заводун партия бүросу катиби Хавэр Рәчәбовдур. Хавэр заводун ыранмасы тарихиндон сөһбөт ачыб дейир:

— Бәли, һеч бир завод бу гәдәр эзнийәтлэ ишә салымайыб. Инди бизим әсас чәтинлийимиз кадрлардыр. Иш бурасындадыр ки, синтетик каучук заводу чох ени саһәдир. Али мәктәбләримиз әввәлләр бу заводда лазым олан мұтәхәссисләр бурахмырдылар. Ахы, о заман һәлә заводун өзү дә мөвчүд дейилди. Лакин завод тикилә-тикилә биз кадрлар мәсәләсини дә галдырдыг. Инди ики-үч илдир ки, Азәрбайҗан Сәнае Институту заводумуз үчүн һазырлыгылы мұтәхәссисләр бурахыр вә оларын бәзиләри һазырда бизим заводун сәхләринә рәһбәрлик эдир, нөвбә рәис вәзифәсиндә чалышыр. Көнчләримизин бу ени саһәйә олан һөвәси илдән-илә артыр. Бу да төбиндир. Чүнки дөврүмүз пластик материаллар дөврүдүр, чүнки кимя сәнәси Азәрбайҗанда башга ерләрә ишбәтән даһа артыг инкишаф этмишидир,—о, бизи кениш алынды, узун, күмүш сачлы, күмүш быгылы, әйнәкли бир киши илә таныш эдир,—йолдаш Әли Байрамов чох тәчрүбәли мұтәхәссисдир, завод партия бүросеунун үзү, һәм дә техника тәһлүкәсизлигин үзәр директор муәниндир. Йолдаш Байрамов завод һаггында сизә әтрафлы мәләумат верәр.

Хавэр Рәчәбов чавап олмасына баһмаяраг нә гәдәр тәмкинлидирсә, яшы әллини өтмүш Әли Байрамов бир о гәдәр чәлд вә чевиқдир. О дейир:

— Достлар, әкәр ичәринизидә папироз чәкән варса, бурада чәкиб гуртарсын, чүнки сәйәһәтимиз ән азы 5—6 саат давам әлчәк, дүздүр, заводумуз бөйүк бир шөһәр бойдадыр, онун күчәлләри, даланлары да вар. Лакин орала папироз чәкмәк гәти сурәтдә гадагандыр.

Әли Байрамов бу заводда 1954-чү илдән ишлә-

йыр. Лакин бу саһәдә 1930-чу илләрдән ишләмәйә башламышдыр. Әввәл о, Москвада, сонра 1947-чи илә гәдәр Ярославлда ишләмишидир. Өз сәнәтини бөйүк мәнәббәт вә әптирасла севән бу адам «СК» заводунда әлә бир интизам ыратмышдыр ки, ону көрән завод фәһләлләри ихтиярсыз олараг илк нөвбәдә үст-башларыны белә сәлигәйә салыб сонра Байрамова яхынлашыр, онула иш һаггында сөһбөт эдирләр. Заводун һәйәти тәрәмиз силниниб сүпүрүлмүш, завод күчәлләри гәшәнкчә саһманә салынмышдыр. Ери кәлимшәкн гейд этмәлийик ки, Әли Байрамов заводда «Сигнал» адыл бир дивар гәзети бурахыр. Бу гәзәтдә яхшы ишчиләрин иш нумунәлләри, тәһлүкәсизлик нормаларына рияәт этмәйән фәһлә, техник вә муһәндисләрнин фото-шәкилләри мүйтәзәм сурәтдә нүмайиш этдирилир. Әли Байрамов сәлләнкәрларә гаршы чох сәрт вә амансыздыр. Чүнки синтетик каучук заводунда сәһләнкарлыга йол вермәк бөйүк тәһлүкәләрә сәбәб олмаг демәкдир. Одур ки, бизим бир нечә саатлыг сәйәһәтимиз заманы Әли Байрамов каһ бу сәхин, каһ о сәхин габагында даяныб, дейсән, тез-тез бизи унутур. О, һәлә сәһәрдән вердийин тапшырыгларын ичрасы һаггында сәх рәисләриндән, нөвбә рәһбәрләриндән, мұтәхәссисләрдән һесабат истәйир, онлара ени тапшырыглар верир. Онун әйнәйини шүшәлләринин архасындан даһа ири көрүнән көзләриндән һеч бир шей гачмыр.

Биз. нәһәнк мүрәккәб гургуларын әзәмәтли мәнзәрәси гаршысында истәр-истәмәз аяг сахлайыб бир мүддәт еримиздән тәрпанә билмирик. Металдан һөрүлмүш, әтрафына чүрбәчүр галын вә назик боулар гурашдырылымыш, сәйсәз-һесабыз мүрәккәб чиһазларла тәчтин олунмуш бу нәһнк гургулар Москвада тикилмиш чохмәртәбәли эвләр кими көйүң әнжинликләринә учалыр, башы булутларә дәйир.

Сәхләрнин арасындан узанан күчәлләр бою о тәрәф-бу тәрәфә кәдән йүк машиналары нәдәнсә, чох әһтиятла һәрәкәт эдир, һавада спирт гохусу дуялур. Лакин бу нәһәйәтсиз күчәлләрдә арабир кечән машиналардан башга, бир кимсә көрүнмүр. Бәзән бир оғлан, яхуд бир гыз тәләсик бир сәхдән башга сәхә йү-

йүрүр. Бэ'эн дэ Әли Байрамову көрүб она яхынлаштыр, гыса м'а'луматлар верир. Бурада бүтүн ишлэр автоматлашдырылдыгындан дүймөлөр вэ мүрөккэб чиһазлар васитәсилә идарә олуур.

— Билдийиниз кими, бизим заводун биринчи сехи Бақыда Нәриманов районундадыр. И'әни хаммал бизә орадан көндөрилдир,— дейә Әли Байрамов изаһат вермәйә башлайыр.— Инди кәлин көрәк һәммин хаммал бурада нә кими йол кечир вә нечә дөнүб каучук олур.

Биз мәртәбә-мәртәбә учалан гара метал көвдәли нәһәнк гурғуя яхынлашырыг.

— Бура пиролиз сехиндир,— дейә Байрамов изаһатына давам әдир,— биз Бақыдан һәм газ, һәм дә нефт галыглары алырыг. Бу һәммин о галыглардыр ки, әввәлләр онлары көрөксиз бир шей кими чолә тулайырдылар. Пиролиз сехиндә бу галыглардан күлли мигдарда этилен газы алырыг. Бүтүн бу сех о ясты дамлы отагдакы чиһазлар васитәсилә идарә олуур.

Узунсов бир отага дахил олуур; бурада узунуна гурулмуш дәмир лөвһә үзәриндәки мүрөккэб чиһазлары сайы-һесабы йохдур. Чаван гызлар чиһазлара нәзарәт әдир, дәфтерләриннә нә исә гөйд әдир, бә'зиләри исә шүшә габлардакы мөллуллари йохлайыр, гургунын режимини идарә әдирләр.

Бурада алынган маддәләр гарышыглардан айрылмаг, йә'ни тәмин этилен газына чеврилмәк үчүн газайрма сехинә көндөрилдир. Бурая «А» гургусу дейилр...

Газайрма сехиндә бизи учабой, мөһкәм бәдәнли, агбәниз бир оғлан гаршылайыр. Бу оғлан «А» гургу-сунун механики Мә'бүд Ваһабовдур. О, мүнәндисдир, сәнае институтуну 1956-чы илдә битирмишидир. Оун ишләдийи бу гургу гүдрәтли бир электрик стансиясынын ичәрисини хатырладыр.

— Бүтүн иш процеси көрдүйнүз бу бир-яна дүзүл-мүш компрессорларда кедир,— дейә о, өз иши һаггында изаһат верир.— Этилен газыны башга гарышыглардан айырмаг үчүн пиролиз сехиндән алдыгымыз маддәни әввәл о башдакы «РСҚ» типли компрессорларда

6 атмосферә гәдәр сыхыб, нәһайәт, пистонлу компрессорларда тәзийги 40 атмосферә чатдырырыг. Бурадан исә газ калонлара дахил олуур.

Әли Байрамов бизи гәдә-гамәтлин, учабой, көзләри мәрчан кими парылдаан гаракез бир оғланла таныш әдир. О, чох чавандыр. Оун чәддлийи, чевиклийи утанчаглыгы илә уюшмур; әвәзинә Әли Байрамов данышыр:

— Бу оғлан бизим Әмрайыл Микайыловдур. Машыңлара бахыр. Утанмагына бахмайын, зирәк оғландыр!

Биз Әмрайылла да бир гәдәр сөһбәт әдирик. О, бурая Маштага гәсәбәсиндән кәлмишидир. Комсомол-чудур. Иши чәтнин олса да бу ишә гаршы һәвәси бәйкүдүр.

— Бу чавандар бизим завода тәзә кәлибләр,— дейә Әли Байрамов сөзүнә давам әдир.— Амма заводу-музун кәләчәк мұтәхәссисләр бунлардыр.

Һәр ян борудур. Бору вә нәһәнк гурғулар! Ер дә, көй дә борулардан ибарәтдир! Онлар бир нөв гарышыг һөрүмчәк торуну хатырладыр. Бүтүн бу боруларын һансынын нә үчүн чәкилдийини, һансынын ичидән нә кечдийини бурадакы мұтәхәссисләр чох яхшы билирләр. Лакин бу гәдәр шейн ядда сахлайыб, бу мүрөккэб тәсәррүфаты идарә этмәйин нә гәдәр чәтнин олдуғуну биз дәнә-дәнә дуюр, дәнә-дәнә һисс әдирик. Биз, фышылыты илә борулардан чыхан бүхар булутлары ичәрисиндән кечиб спирт алынган сехә яхынлашырыг.

Гәрибәдир, бир сехдән сонра кәлән о бири сехин гурғулары даһа да учалыр вә даһа да мүрөккәбләшир.

Әли Байрамов сиз дә һара исә йох олуур. И-гин ки, сиз дә оун ити көзләри нә исә бир сәлигәсизлик көрмүшдүр. Буна көрә дә сех ишчиләринә тапшырыглар вермәйә тәләсмишидир. О, гайыдана гәдәр сехи динмәзчә сөйр әдирик. Гара көвдәли метал гурғулар, әфсанәви бир нәһәнки аңдырыр. Ихтиярсыз олараг бу метал нәһәнки бир-биринин үзәриндә учалан бәлмә-ләрини саймага башлайырыг. Сайы итиририк. Бәлмә-ләр о гәдәр мүрөккэб шәкилдә гурашдырылыб, әлағә-ләндирилмишидир ки, онлары саймаг чох чәтиндир. Әли

Байрамов, нағылларда олдуғу кими, көзләнилмәдән бухар булуту ичәрисиндән көрүнүр.

— Иә, дарыхмадыңыз ки, мени багышлайын, элә тәхирәсалыңмаз ишләр олур ки... Бура спирт алынан сехдир, йәни демәк истәйирәм ки, синтетик спирт алынан сех... Демәк олар, заводун биринчи нөвбә тикнитисинин ән мүрәккәб сехи будур. Бизим ишчиләр арасында белә бир сөһбәт кедир. Дейирләр ки, «ким ки, спирт алынан сехдә ишләйиб тәчрүбә кечмишдир, демәли, заводун һәр бир сехиндә ишләйә биләр. Чүнки бура бир нөв заводун мөктәбидир!».—Әли Байрамов изаһатыны нәдән башлаячагы һаггында дүшүнүрмүш кими чәлд дөнүб әтрафына бахыр, енә бизә сары дөнүр.—Демәли, газайырма сехиндән калонлара верилән газ бөйүк тәэйиглә бура, спирт алынан сехә кәлир. Бурада исә...—Әли Байрамов сехин әсас күчәсиндә көрүнән ики чаван оғланы сәсләйир:

— Бура кәлин, ушаглар!

Чаванлар Әли Байрамову көрүб аддымларынчә йиһиләдиләр.

Биз таныш олуруг.

— Агабаба Шейдас.

— Сех рәисидир,—дейә Әли Байрамов бизә изаһат верир.

— Гардашхан Чавадов.

— Бу да онун көмәкчисидир,—дейә Әли Байрамов эләвә эдир.—Мәни бир дәгигәлигә багышлайын, сиз сәһәттинизә давам эдин. Ушаглар сизә һәр шейи баша сәларлар, мән сизи һарада олсаныз кәлиб тапарам.—О, енә дә бухар булутуна баш верүб көрүнмәз олур.

Сех рәис Агабаба Шейдаев көмәкчиси Гардашхан Чавадова тапшырыг вериб бизә гошулуур вә мүрәккәб сехин иши һаггында данышмага башлайыр. Илк нәзәрдә бу арыг бәдәли чаван оғланын өз мүрәккәб көрүнүшү илә баш кичәлләндирән нәһәнк гургуя рәһбәрлик әтдийинә инапмаг олмур. Лакин о, данышдыгча һиссә эдирик ки, ишини билән, һазырлыгы бир мүнәндисдир.

— Бурада техники спирт, йәни этил спирти алырыг. Йәгин ки, алимләримизин бу чәтин иш үзриндә

нә гәдәр зәһмәт чәкдийи сизә мәлумдур. Бахын, туршуну гургуя һәмин үчлүнүжерли насослар верир. Иә, бизим сехдән спирт кедир амбара, орадан исә башга сехә апарылыр. һәмин сехдә спиртдән дивинил алыныр.

Биз, бетон дөшәмә үзриндә учалан метал гургуунун ичиндән баш алыб бетон диварларын арасы илә ахан вә курултусу әләмә яһылан чайы кәстәриб сорушуруг:

— Бәс завод ичәрисилә ахан бу чай нә олан шейдир?

Агабаба Шейдаев күлүмсүнүб бизи баша салыр:

— Бу су илә баяг дедийим кими алдыгымыз маддәни суварырыг. Суварма заманы су ғызыр, йәни маддәнин истилийн буна кечир вә һәмин бу гайнар су бирбаш дәннизә ахыр...

Гайнайыб күкрәйән вә бетон диварлар арасындан чыхыб санки бүтүн әтрафы тутмаг истәйән чошубкөпүкләнән чая бахыб һиссә эдирик ки, бу чай бәзи даг чайларындан күчлүдүр.

Заводун мәнзәрәсилә уюшмаян, даһа доғрусу, бу мәнзәрәйә ени бир тәрәвәт кәтирән гәрибә чайын үсүндән чәкилмиш дәмир көрпүдән кечиб сәһәтимизә давам эдирик. Завод күчөләри илә узанан дәмир йоллардан аддымлайыб йүк дашыян электрокарларла, машыңларла растлашыб даһа кениш бир күчәйә чыхырыг, бурада һәр дәфә көзләнилмәдән көзә көрүнән Әли Байрамов илә енидән көрүшүрүк. Бу «аг сачлы чаван» бизи енә дә мұшайыгәт эдир. Әли Байрамовла әтдийимиз сөһбәтдән мәлум олур ки, каучук алмаг үчүн әсас әтибарилә ики маддә элдә әтмәк лязмыдыр: дивинил вә стирол.

— Иңди кәлин, сизи дивинил алан сехә апарым,—дейә Байрамов тәклиф эдир, бирдән аяг сахлайыб тини бурулан ғызы сәсләйир:

— Рәһилә, ғызым, бура кәл көрүм!

Сәлигә илә кейинмиш, гәшәнк, нәрмәнәзик ғыз бизә яхынлашыр.

— Ғызым, нөвбәдәсән?—дейә Байрамов чәлд сорушуруг.

Ғыз әдәблә чаваб верир:

— Бәли, йолдаш Байрамов!—О бизә ани бир нәзәр салыр вә, дейбән, бизим ким олдуғумуз ону марағландырыр.—Нөвбәни илдичә гәүл этдим,—дейә алава эдир.—сәһәни йохламаға кедирдим.

— Лап яхшы олду, гызым! Элә исә гонағларымызла таныш ол.

— Рәһилә Аббасова—дейә гыз тәмкинлә һамымыза әл верир вә бизи өз иш отағына өтүрләр.

— Рәһилә дивинил алынан сехин нөвбә рәисдир.—дейә Байрамов дилләһир.—Мән онун һәр адымыны илдәйирәм. О, көзүмүн өңүндә артыр. Чох чидли, ишкүзар, һәм дә бачарығлы гыздыр!

Биз снә дә үзәриндә сайсыз-һесабысыз чиһазлар олан дәмир лөһәләр дүзүлмүш ишығлы бир отаға дахил олдурут. Сәлиғә илә кейинмиш гызлар мүрәкәб өлчү чиһазларынын гаршысында дуруб өз дөфтөрчәләринә исә гәйд эдир, исә һесаблайырлар. Рәһилә бизи иш столунун янына дөвәт эдир. Биз ондан өз иши һағғында данышмасыны хәһиш эдирик. О, тез-тез телефон зәнкләринә чаваб верә-верә данышмаға да имкан тапыр.

— Мән дә бурда ишләйән йолдашларым кими Азәрбайҗан Сәһае Институтуну битирмишәм. Өзү дә бир илдир ки, битирмишәм. Бу завод бизим үчүн снә, һәм дә чох чәтин бир сәһәдир. Амма, исә дәйим, кеткәдә алышырығ. Заводла бизим сехә «Б—5» сехи дейлир. Бу сехдә дивинилли кантакт газлардан айырырығ. Мәним вәзифәм бүтүн техноложии режим рәһбәрлик этмәкдир.—Рәһилә һая илә күлүмсүнүр, бир аныға зәриф әлт додағыны дивиләйир вә сонра бирдән өзүнү әлә алыб гәрибә бир чәсарәтлә сөзүсү давам эдир. Санки о: «Бир һалдаки мән доғрудан да бу бөйүклүкдә сехин нөвбә рәисийәм, даһа нийә утаньрам?» демәк истәйир.—Чалышырығ ки, алдығымыз дивинилли ичәрисиндә зәрәриң маддәләр мүмкүн гәдәр аз олсун, йә'ни концентрасиясы йүңкүл олсун. Буна көрә дә, бахың, бу лөһвә үзәриндәки чиһазлар вәситәснә тәйийг вә һәрәрәти нормал һалда сахламаға чалышырығ. Бу да о гәдәр асан иш дейил, чүрбәчүр мүрәкәб һесабламалары вар. Даһа нә дейим. Бизим нөвбә планы 102—103 фәиз өдәйир.—Рәһиләнин рән-

ки гызарыр. Бир мүддәт сусур. Телефон зәнкләри ону чәтин вәзийәтдән гуртарыр. Сонра о, сөзүнә енә давам эдир.—Мән нөвбәмдә ишләйәнләрдән олдуғча разыям. Екатерина Кутикованы, Роза Пивкованы, Васили Дудини хүсусилә гәйд этмәк олар!..

Рәһилә данышдығча онун нөвбәсиндә ишләйән көмәкчиләри көзүчү бизә сары бахыр, ләкин өзләрини әлә апарырлар ки, куя бизи көрмүрләр вә бизимлә һеч дә марағланьмырлар... Ләкин Рәһилә гызлардан кимин адыны чәкирсә, о, башыны ашағы салыб күлүмсүнүр, яхуд Рәһиләйә сары дөнүб шылтағ бир мәзәммәтлә өз рәисинә бахыр. Санки демәк истәйир: «Ахы, бу нәйә ләзымдыр?» Биз исә һисс эдирик ки, рәис оилары тәрифләдийи үчүн үрәкләриндә чох севинирләр.

Биз, Рәһилә Аббасова вә онунла ишләйән кәңчәләрә мүвәффәғийәт әрзу эдиб видалашырығ.

Завод о гәдәр бөйүкдүр ки, сехләрин һамысыны кәзмәйә имканымыз олмур. Буна көрә дә Байрамов бә'зи сехләри бизә уағдан-уаға көстәриб ишләт верир:

— Ора «Б—3» сехи, йә'ни кантакт сехидир. О, нәһәк очағлары көрүрсүнүз? Оилары һәрәрәтилә бухар һалына ишвалмиш спиртдән дивинил алыныр. Өзү дә бу иш катализатор вәситәснәлә көрүлүр. Орадан алынмыш маддә кедир «Б—4» сехинә. Орада дивинил спиртдән тәмизләйир, спирт тәзәләи истифадә олунмағ үчүн керә гайтарылыр, енидән мүрәкәбләшдирилир вә ондан бир дә дивинил алыныр. «Б—5» сехиндә, йә'ни Рәһиләнин ишләдийи сехдә дивинилли юбә тәмизләйир вә мүрәкәбләшдириб амбара көндәрирләр.—Әли Байрамов аяғ сахлайыб дәриндән нәфәс алыр.

— Бир шей баша дүшдүнүз, йохса енә дә айдылашдырым?

— Тәхминән баша дүшүрүк,—дейә биз дә зарәфәтлә чаваб веририк.

Әли Байрамов сөзүнә давам эдир:

— Демәли, нәһайәт, тәмиз дивинил әлдә этдик. Баяғ дедийим кими, качуч алмағ үчүн бизә дивинил-

ла стирол лазымдыр. Стиролу исә бензолдан алыртыг... Бура кәлин!

Калонлары вә борулары мави рәнкә боядылмыш даһа гәлиң бир сехә яхынашартыг. Пиллэләрлә икинчи мәртәбәйә галхыб «Е—1» сехинә дахил олуруг. Бура да сех рәиси Алберт Кеворкян вә баш апаратчы Иса Мәммадөвлә таныш олуруг. Онлар да өз сехләрнә һаггында даныштырлар. Мә'лум олуур ки, «Е—1» сехиндә дивиниллә стирола чүрбәчүр маддәләр гарышдырылар. Турбинләрнә хатырладан апаратларда мүйәйән тәзийг алтында молекулашма кедир вә ахырта сүд кими ағ маддә алыныр. Маддәни бармагларымыз арасында йохлайырыг. Япышган кими дартылан бу маддә ләтекс адланар. Ләтекс бурадан ашағы мәртәбәдәки газанлара, орадан да «Е—2», йә'ни каучук һазырланан сехә верилур.

Күчәйә чыхыб сәһәһәтимизә давам эдирик. Ләкин сәһәһәтимиз мараглы олдуғу гәдәр дә йоручудур. Чүнки бу гәдәр мүрәккәб просессләр ядда сахламаг о гәдәр дә асан дейил. Бизә белә кәлир ки, һәләлик сәһәһәтимизнә битириб бир нечә күндән сонра тәкряр кәлиб давам эдирсәк даһа яхшы олар. Ләкин Әли Байрамов голумуздан тутуб:

— Кәлин, кәлин, көрүн бура нә әләмдир,— дейә өзү илә апарыр; биз дә истәр-истәмәз «Е—2» сехинә яхынашартыг.

Раһат пиллэләрлә үчүнчү мәртәбәйә галхырыг. Көзләримиз өнүцдә гәрибә бир мәнзәрә ачылыр. Бир-биринин янында чәркәләнмиш нәһәң лент машинлары элә ритмлә ишләйир ки, узун мүддәт еримиздәг тәрпәнмәйиб онлары һейрәтлә сәйр эдирик. «Е—2» сехи башга сехләрлән даһа бөйүк, даһа кенишдир. Илвә рәиси Тофиг Абдуллаев вә машина баһан Маһы Мирзәсәвлә таныш олуруг. Башга сәһәләрдә ишләр борулар ичәриндә, йүксәк һәрәрәт вә тәзийг алтында кетдийиндән, биздә изаһатлардан азачыг бир тәсәввүр яранырды. Бурада исә һәр шей, бүтүн просескөз габагындадыр. Тофиг Абдуллаев элә анчаг буцу дейир:

— Биз бурада ләтексә электротлит әләвә эдирик. Гәлан ишләрнә өз көзләринизлә көрә биләрсиниз.

Чох гәрибәдир. Лент машинында әввәлчә мае һалында олан ачыг рәнкли маддә машинын о башына аха-аха гатылашыр, суварылыр, кирдә валлар ону үтүләйир, беш-алты метр йол кечмиш бу маддә ахырта кауку дәмир валын алтындан фил сүмүйү рәнкиндә каучук лентнә шәклини алыб ашағы энир вә бир мүддәт көздән итир.

Күчлү вентиляторлар олан кабинәдә һәмни лент йолуна давам эдә-эдә гурукур, тәздән эшнәй чыхыб икинчи мәртәбәдә гурулмуш унлайычы машиналардан кечир, бу машиналар каучук лентини унлайыр вә биринчи мәртәбәйә көндәрир. Уланмыш каучук хусуси машиналарда чәки машинына энир, орада валларын әтрафына һәрләниб йығылыр, рапид адны тәрәзинин әтраби йүз килограм үзәриндә даянан кими, әйиндә мави рәнкли комбинезон олан гыз лентнә чырыб айырыр. Һәр йүз килограм айры-айры топларда чехола салыныр. Онлары электрокар адланан хусуси машиналарә йүкләйирләр. Сүрүчү йүкләниш машина амбара дашыйыр, орадан исә Сумгайыт каучуку амбарын габагында дүзүлдүш вагонлара гәланә Москва, Ярослав, Ленинград, Ереван, Свердловска көндәрилар.

Чәркә-чәркә дүзүлдүш лент машиналарына диггәтлә сәйр этдикдән сонра машинын әввәлиндә мае һалында олан вә сонучу валын алтындан каучук шәкиндә чыхан маддәни бармагларымыз арасында йохлайыб: «Буdur, бизим Азәрбайжан каучуку!»— дейә фәрәһлә дүшүнүрүк.

Шәләлә кими ашағы ахан һәмни каучук лентларини изләйә-изләйә дар дәмир пиллэләрлә икинчи, сонра да биринчи мәртәбәйә энирик. Электрокар, чехоллара салынышы каучуку енә өзүнә йүкләйиб амбара сары кедир. Амбара кетмәк үчүн күчәни кетмәк лазымдыр. Биз дә чыхырыг. Электрокар амбара кедир, көздән итир. Бу вахт агыр-ағыр нәфәс ала-ала амбарын гапысындан бөйүк бир гатар араланмаға башлайыр.

Беләдиклә, Авропада газдан илк дәфә каучук алан заводдакы сәһәһәтимизнә битирә биләрик. Ләкин

нәдәнсә бу заводдан айрылмаг истәмирик. Баягкы йорғунлуғумуз әрийиб йох олмушдур.

— Бизә даһа нә көстәрә биләрсиниз?— дейә Әли Байрамовдан сорушуруг.

— Ән вачиб сехләрдән бири галмышдыр!— дейә Байрамов бизи даяндырыр.— Бу, өлчү чиһазлары сехидир. Демәк олар ки, көрдүйүнүз кими, бу сех, әсәсен автоматлашдырылмыш заводмузун үрәйндир.

Отаглардан бириндә сех рәиси Галустьянла вә заводун элэктрик сехи рәиси Рәзәевлә таныш олуруг.

— Биз апаратларын, чиһазларын нә вахт корланачагыны, яхуд нә вахт сырадан чыхачагыны көзләмирик,— дейә онлар изаһат верирләр,— һәмин апаратлары вә өлчү чиһазларыны график үзрә йохлайырыг; чалышырыг ки, заводун иши бир дәгигә белә даянмасын. Бир сөздә, биз чиһазлары габаглайырыг...

Сехин мүнһәндис вә техникләринә, чилинкәр вә фәһләрәринә мұвафәғийәтләр арзулайыб видалашырыг.

Әли Байрамовдан айрылмаг истәйөндә, о бизә бир даһа дейир:

— Биз истәйирик ки, Азәрбайчанда яранмыш бу сон дәрәжә гиймәтли вә өлкөмиз үчүн бөйүк әһәмийәт кәсб эдән заводда азәрбайчанлы кадрларын сайы кет-кедә чоһалсын. Чүнки кимя элми бурада күчлү инжишаф әтмишдир, чүнки Азәрбайчан кимя-көрләринин адлары бүтүн дүняда мөшһүрдур. Гой кәч мұтәхәссисләримиз көркәмли алимләримизин ишини давам әтдирсинләр!

Үчүнчү нөвбә

Будур, гурғуларын екиһсәг уғултусу вә дөниз ләпәләринин хош пычылытасы үзәриндә енә дө кәчләрин таныш маһнысы учалы. Сумгайыт синтетик-каучук заводунун үчүнчү нөвбәси тикилмәйә башламышдыр. һалбуки бу таныш маһны заводун еничә тикилиб гуртармыш вә ишә салымыш икинчи нөвбәсиндән сонра һәлә дә гулагларымызда сәсләнирди. Бә'ән белә дә олур: маһны кәсилир, лакин онуц хош сәдасы узун заман гулагларда чинкилдәйир.

Ону да гейд әтмәлийик ки, ени-ени заводларын диварлары учалдыгча, кәч Сумгайыт шәһәринин күчәләри вә проспектләри дә узаныр вә бу күчәләр кәзәл биһаларла бәзәнир.

Үчүнчү нөвбә тикинтисини көрмәк үчүн биз синтетик-каучук заводунун әсас мейданчасындан узаглашыб саһил бою шимала тәрәф үз тутуруг. Бир километрә яхын йол кедиб үчүнчү нөвбә тикинтисинә етиширик. Бу о демәк дейил ки, кетдйимиз бу бир километр мөсафә икинчи нөвбә илә үчүнчү нөвбә арасындакы бошулуғу тошкил эдир, әксинә, бүтүн бу мөсафәдәки һасарын архасы ени-ени гурғуларла долуруг.

Кениш дарвазадан әсас тикинтинин саһәсинә етиширик. Аяглары кечи аяғыны хатырладан нәһәк краһлар релсләрлә бизә сары яхыллашыр, йүз тонларла ағырлыгы олан бу кранын чархлары гәрнбә аһәнклә гыжылдайыр, кәһ бурада, кәһ орада гыгылчымләр парлайыб сөнүр, метал чинкилдәйир. Сехләрин бетон дошәмәләри дешилир, газылар. Бир аздан сонра бурада күчлү машинлар гурашдырылачар. Үзләри, голлары вә боюцлары күнәшдән янмыш, сачларына дәмйр вә бетон тозу гонмуш, әлләринә кобуд брезент әлчәкләр кеймиш, мөһкәм әзләли спиләрни тәрли кәчләр йорулмаг билмөдән ишләйирләр. Бүкүн чоһ истидир. Әзү дә яман бүркүдур, лакин кәчләр буна да адәт әтмишләр. Бир аздан сонра фәсилә башланачар, дәннзсә чоһ яхындыр, мави сулар адама кәлкәл дейир. Шәффаф сәрин сулара баш вуруб доунча чиммәк, сонра исә илыг гызыл гумун үзәринә узаныб динчәлмәк нә гәдәр хошдур! Әзү дә белә истидә, белә бүркүдә!..

Инди дә «СК» заводунун үчүнчү нөвбәсинин тикинтисиндәйик. Бура, сумгайытлыларын дедийи кими, зәрбәчи комсомол тикинтисидир. Бу саат «бутан» группунун саһәләри тикилир.

Бу дәрә бизи Сумгайытын көһнә сәкиһләриндән вә танышмыш мұтәхәссисләриндән бири олан Дадаш Халыгов мұшайнәт эдир. О, бәстәбой, орта яшлы, арыг чүссәли бир кишидир. Дадаш Халыгов бизә үчүнчү нөвбә тикинтисинин нәдән ибарәт олдугуну әсас маһийәтнин баша салыр.

— Бурада «бутан» групу ерлөшөчөкдир.—дейэ сөзүнэ давам эдир.—Үчүңү нөвбөдөн икинчи нөвбөдөн фэрти онда олачагдыр ки, бурада каучуку газдан элэ бирбаша алачагыг, дава синтетик спирт алмаг мэрһэлэсинэ элтинач галмаячаг.

— Бэс сиз өзүнүз һансы вэзифэдэ ишлэйрисиниз?—дейэ Дадаш Халыгов тан сорушдуг.

О күлүр:

— Мэн сех рэнсийэм!

— Иэ сехи?—дейэ биз тэччүб эдирек.—Ахы, бурада һэлэ тикитти кедир, һэлэ һеч бир сех ишләмиз?!

— Эладир!—дейэ Дадаш Халыгов күлүмсүнүр вэ дөнүб дэһизэ яхын ердэ тикилимиш бөйүк бир бинаны бизэ көстөрүр.—Мэн о сехин рэнсийэм.

— Ора нэ сехи олачаг?

— Катализатор сехи.

Һэлэлик шүшэлэри салынмамыш бөйүк дөрдкүңч пөңчөрэ ерлэриндэн мави Хөзөрин пул-пул олуб бэрг вуран сулары көрүңг, диварлары үзөриндэ гайнагчылар ишлэйһи бу һэлэлик бинаны сейр эдирек вэ һэлэ ишэ дүшмэмиш бу сехэ Дадаш Халыговун нэ үчүн индидэн рэнс тэйин эдилдийини баша дүшэ билмирик.

Дадаш Халыгов элэ бил бизим фикримизи үзүмүздөн, көзлэримизин ифадэсиндэн охуюр.

— Эладир, достлар, һэлэлик ора сех дейил, шүшэһиз, пөңчөрэһиз диварлардыр. Амма мэнэ белэ кэлир ки, онун ичэрининдэ гоюлмуш машинларын курултусуну индидэн эшидирэм.—Дадаш Халыгов күнүшдэн гамашан көзлэринин үстүнү алилэ көлкөдөйиб тикилэн биная сары бахыр вэ элаво эдир:— Бир дэ ки, мэн белэ шейләрө чоходан адот эләмиңэм...

...Дадаш Халыгов көңдлэ анлэсиндэ андан олмушдур. Еднннлийин битирдикдэн сонра бирбаш иһеһсалата кетмишидир. Һэягы олдугча рөнкарэңк олан Дадан һэртэрэфли иһкишаф этмишидир.

Сумгайыта о, 1937-чи илдэ колмишидир. Онун да гайнар көңдлийин курултулу, сас-күйүл тикитилэрдэ кечмишидир. Эввэл о, истилик-электрик стансиясында ишлэмэйэ башлады, эйин заманда партия мэктебиндэ охулу. Район партия комитэсинин кадрлар шөһбөси-

нин мүдирин олду. Истилик-электрик стансиясынын партия тэшкилаты катиб сечилди. 1950-чи илин сентябрыдан иһэ «СК» заводунда ишлэмэйэ башлады. Завод тикилэ-тиkilэ Дадаш Халыгов онун көлөчөк сехлэринин иһ хуһусийлэтлэрилэ габагачадан таныш олуруду. О заман да һэлэ тикилэммиш вэ истисмара бурахылмамыш сехин саһэ рэнсн тэйин олунмушду. Сонра ону «Б—1/11» сехинэ рэнс тэйин эдилдэр. Бурада да ишлэри өз йолуна салды, сех истисмара вериди. 1954-чү илдэ Дадаш Халыгов «Б—7» сехинин рэнсн тэйин олунду. Чүңки бу сехи дэ эввэлки сехлэр кими илк нөвбэдэ тикиб гуртармаг вэ истисмара бурахмаг лэзым иди. О, еһэ дэ һэлэ тикилиб ишэ салынмамыш сехин рэнсн олду. Чоһ гэрйбэ вэзифэ иди! Лакин бунун да яхшы бир чөлөти варды. Намы билдирди ки, экэр Дадаш Халыгов бир ерэ тэйин олунбуса, ораны мүмкүн гөдөр тез салмана салачагдыр. Заводун ишчилэри «Дадашын аягы йүңкүл, гэдэми хошдур»—дейэ зарафат эдиллэр. «Б—7» сехи дэ тикилиб ишэ салынды. Инди еһэ дэ Дадаш Халыгов тикилиб гуртармамыш бу гэрйбэ сехин рэнсидир.

Дадаш Халыгов бизн тикитинини чүрбөчүр саһэлэринэ апарыб кэздирир, еһи-еһи сехлэрлэ, ишчилэрлэ, кэңч усталарла таныш эдир.

«Бутан» группунда иһ мүтөрөгги методла кедөчөкдир. Нефт галыгларанда вэ табин газын ичэрининдэ бутан адланан бир маддэ вардыр. Газ һалында олан бу маддэ бөйүк тэзйин алтында дөңир йол снтерилэринэ долачаг вэ Сумгайыта кэлиб «бутан» группундакы нөһөңк амбарларла бошалдылачагдыр. Амбарлардан бу сехэ верилчөк, бурада уча бетон гургу үзөриндэки нөһөңк снлиндр шкэлиндэ олан реакторларда бутан бутилэн чеврилчөк, сонра көндэрилчөк газайырма сехинэ. Орада бутилэн башга маддэлэркэн айрылачаг вэ еһэ дэ гаһыдачаг собалара. Эһас иһи көрөн реакторлардакы йүккө кейфиһйөтлэри катализатор олачагдыр. Катализатор данн һэрөкөтдэ олур. Буна көрө дэ она һэрөкөтдэ олан катализатор дейилр. О, өзү реаксия кирмир, анчаг реаксияда иштирак эдир. Иштирак эдэ-эдэ дэ күчүнү

тирир, тазәдән гүвәтләндирилир вә дөврәйә бу-
рахылыр.

«Бутан» группунда әсас ики—«Д—2» вә «Д—6» сек-
ләри олачагдыр. Бурада тәмиз дивинил алыначат,
көндәриләчәк «Д—7» сехинә, орада бутан газлары-
дан тәмизләниб вә мүрәккәбләшдирилиб заводун
иккинчи нөвбә тикнитисинә, йәни «Е—1» сехинә етиш-
чәкдир. Орада кечмиш саяһәтнимиздә көрдүйүмүз ағ
ялышган кими мае һалына дүшчәк, сонра исә бизи
һейрәтләндирән «Е—2» сехинә верилиб лент маши-
ларында каучука чевириләчәк.

Демади, үчүнчү нөвбәдә ән мүрәккәб мәрһәлә
сайылан синтетик спирт алмаг мәрһәләсә ихтисар
әдиләчәк, газ бир дәфәлик каучука чевириләчәкдир. Бәс
бууну сирри нәдәдир? Күчлү катализаторда! «Бу ка-
тализатору Аз.НТИ кәшф этмишдир. һәмни катали-
затор «Д—11» сехиндә, Дадаш Халыговун кәләчәк се-
хиндә һазырланачат.

Белә чыхар ки, үчүнчү нөвбәни тикнитиси һеч дә
биринчи вә икинчи нөвбәләрдән тәһрид олунмуш һал-
да планлашдырылмамышдыр. Юхарыда көрдүйүмүз
кими, үчүнчү нөвбә сәгә дә өзүндән габаггы нөвбә
илә сых әләгәдә олачат вә мүййән мәрһәләләрдә
әлдә әтдйи маддә сундән икинчи нөвбәни сәһәлә-
ринә тәйидачагдыр.

Тикнити үзәриндә кәңчләрин үрәкәчән маһнысы
учалыр. Бу маһны харигәләр ярадан кәңч комсомол-
чуларың әмәк маһнысыдыр. Будур, Дадаш Халыгов
бизи дүлкәр Ислам һәсоновла таныш әдир. Биздә
белә бир тәсәвүвр оның ки, Ислам тәвәзәкар оғлан-
дыр. (Сонра биз әшитдик ки, бу кәңч дүлкәр планы
170 фәиз өдәйир.)

Енә йолумуза давам әдирик. Камбешезон кеймиш
гызлар вә голсуз майкалы оғланлар узагдә, дәмир
көрпүләрин алтында палчыг, асбест, көрпич, бетон
гарышыгындан истийған газаның үстүнә изоляция
чәкирләр. Газ бурада союдулачат, һәм дә өз истили-
йини ону союдан суя вериб суя бухара чевирәчәк.
«Бутан» группунда һәмни бухардан дә истифадә олу-
начагдыр.

Дадаш Халыгов йолда бизи гайнагчы Муса Нәси-
ровла таныш әдир.

— Бизим Муса планыны 165 фәиз өдәйир, яхшы
оғландыр, йорғунлуг нә олдуғуну билмири.—О, бизим
янымыздан кечән хошсифәт бир оғланы көстәриб
әләвә әдир:—Бу, бизим көркәмли чилинкәримиз Рза
Аббасовдур. Һеч дә Мусадан керн галмыр, даһа доғ-
русу, аз галыр она чатысын. Планы 160 фәиз өдәйир.
Һамысы бизим комсомолчулардыр!..

Бирдән Дадаш Халыгов самасвалдан бетон бо-
шалдан, мөһкәм бәдәни бир оғланы көстәриб дейир:

— Бу да бизим пәһливан Ингилаб Абдуллаевдир.
Дүздүр, о, комсомолчу дейил, амма о да комсомолчу-
ларла ишләйир.

Ингилаб Абдуллаевлә таныш олуб йолумуза да-
вам әдирик. Көзүмүзүн өнүндә ени-ени гәрибә мән-
зәрәләр ачылыр.

Бетон дирәкли эстакадларың учу-бучагы көрүң-
мүр. Онларың үзәри илә галын борулар узаныр. Бу
боруларла бухар, союдучу маддә вә газ кәдәчәк.

Һәр янда иш гайнайыр.

Нәһәккә вентиляторлар гурашдырылыр, душха-
налар тикилир, бухар кәмәрләри чәкилир, һавадан
вә ер алтындан сехи гыздырмаг үчүн исидичи борулар
кечир. Буңларың ичи илә 7 атмосфәр тәзийг ал-
тында бухар кәдәчәкдир. Исти, союг су кәмәрләри
гурашдырылыр, канализациялар чәкилир.

Бу ишләри Владимир Кемарскинин бригадасы
әпарыр.

Биз комсомолчу һәсән Мәмәдовла таныш олу-
руг. О, алтыңчы дәрәжәли чилинкәрдир. Дадаш
Халыгов онуң һаггында чох яхшы фикирдәдир. Дей-
ирләр ки, һәсән Мәмәдов олдуғча интизамлы, зәһ-
мәтсәвән бир оғландыр. Ордудан элә бирбаша за-
вода ишләмәйә кәлмишдир. Инди дә партия сыралары-
на дахил олмага һазырлашыр.

Уча дәмир гурғунун үзәриндә гыгылчымлар пар-
ләйиб олду ягыш кими ашагы ахар. Чаван бир гыз
үзүндәки масканы галдырыб гоңшусуна тәрәф нә
исә гышгырыр. Биз онуң сөзләрини баша дүшмүрүк.
Дадаш Халыгов дейир:

— О, Марфа Бровскаядыр. Элэ бурда артишдыр. Бизим тикинтидэ сәһәт саһиби олмушдыр. Газ васитәсилә гайнаглама иши апарыр. Бу яхыларда она алтынчы дәрәчә верилмишдир.

Узагдан кечон бир кишини бизә көстәриб Дадаш Халыгов эләвә эдир:

— Бу адамы көрүсүнүзмү? Сәһли Мәммәдовдыр. Габаглар о, партия үзү иди, сонра исе сәһләнкарлыг үстүндәми, яхуд бурахдыгы кобуд бир сәһвә көрәми ону партиядан чыхармышдылар. Өзү дә, дейсән, о, эв-волләр мөс'ул вәзифәдә имиш. Инди исе бурада, бу тикинтидә, кәңчләримизин арасында һәятны енидән гурмаға башламышдыр. Өзү дә, сиз билән, нә вәзифәдә ишләйир? Сәһәти нәдир? Чилникәрдири! Чох интизамлы вә намуслудур. Биз онун ишнә вә яшайышына хүсусилә дигтәг етиририк. Она бурада, Сумгайытда көзәл мәнзил верибләр. Яхшы аиләси вар. Арвады мүәллимәдир.

Гулагларымызын дибиндә нә исе пулемйот кими шагылдайыр. Биз диксиниб кәри сучрайырыг. Бу нәдир? Дадаш Халыгов күлүмсүвүр:

— Бизим тикинтийә, онун сәс-күйүнә адәт этмәк ләзимдыр. Бу, һава тәзийиги илә ишләйән чәкичләр-дир, ады перфоротордыр. Бетон дөшәмәлери газыр ки, машинлары, компрессорлары гурашдыранда иш-миз асанлашып.

Мөһкәм бәдәнли, орта бойлу, күләр үзлү, көк бир киши бизә яхылашыр.

— Таныш олуи, йодаш Гулам Гулиев тикинтинин сәһә рәнсидир. Өзү дә гурашдырма ишләриндә чох маһирдир.

— Кәлсәнә, инди мән дә сәһи тәрифләйим?—дейә Гулам Гулиев яйлыгы илә үзүнүн тәрнини силир вә Дадаш Халыгова зарафатла көз вурур.

— Ләзим дейил, баягдан өзүм мән онсуз да о ки, вар тәрифләмишәм,—дейә Дадаш Халыгов да әйни аһәңкә чәнаб верир.—Инди нөвбә сәһиндир. Сәһ бир аз өзүндән даныш!

Гулам Гулиев сөз ахтарымыш киши дөнүб әтра-фына бахыр. Әтраф мәнзәрәнин бөйүклүйү элә бил

ону чашдырыр. О, астадан хырылтылы бир сәслә дилләһир:

— Нә дейим, бир сөзлә, бизим сәһә «бутан» группун-дакы сәхләр гурашдырыр. Бу саат «Д—7», «Д—11», «Д—12», «Д—13» сәхләриндә гурашдырма ишләри кедир.

— «Д—7» сәхиндән нә алыначаг?—дейә биз сору-шуруг.

— «Д—7» сәхиндә тә'сирсиз газлар һазырланачаг-дыр. «Д—12», «Д—13» сәх дейил. амбарлардыр.

— «Д—11» сәхи дә ки, билдийимиз кими, катади-зитор сәхидир,—дейә Дадаш Халыгов эләвә эдир.

— Һә, биз һәмни бу сәхләрдә гурашдырма ишләри апарырыг,—дейә Гулам Гулиев сөзүнү гуртарыр.

Йолумуза давам эдирик. Нөһәңк газанларын, галын боруларын янындан өтүб ени-ени тикинти сәһәләринә етиширик.

Дадаш Халыгов даһа бир кәңчи бизә көстәриб-дейир:

— Бу чаван, дүлкәр Теймур Гәһрәмәновдыр. Бу-рада ишләйән башга кәңчләр кими бу завада партия-нын чагырышы илә кәлминдир. Өзү дә кәңдән кәл-мишдир. Инди бизим Теймур Гәһрәмәнов партия үз-лүйүнә намизәддир.

Биз «Д—11» сәхинә даһил олуб онун узун, ишыгыш коридорлары илә кәзирик. Дадаш Халыгов отагла-ры бир-бир бизә көстәриб кәлчәкдә бурада көрүл-чәк ишләр һаггында изаһат верир. Биз һәлә мөһәч-чәкләрн олмаян пилләкәләрлә юхары мәртәбәләрә галхырыг. Гәрибәдир, бә'зи мәртәбәләрин дөшәмә-ләрн йохдур, чүнки бурада гоюлан мүрәккәб машин ашагы мәртәбә илә элагәләндирилмәлидир. Һәм-чинин биздән юхары мәртәбәнин дә таваны йохдур. Орадан тез-тез одуу гыгылчылар ахыр. Артыг баша дүшүрүк ки, орада гайнаглама ишләри кедир.

Кенеш пәнчәрә ерләрн дәннз елини чәкир, чаны-мызда хош бир сәһинлик дуюруг. Һәйәтдә бойлу-бу-хунлу, гәһәңк бир огланла таныш олуруг. Бу, үчүнчү ишһаат сәхинин иш иярчысы Һүсәйн Гасымовдыр. Бүтүн тикинти ишләринә, һәм дә даш, бетон ишләри-

нә рәһбәрлик эдир. 1956-чы илдә Политехники Институтун ишһаат факултәсини битирмишдир.

Кәзмәклә тикити сәһәләрини баша вурмаг олмур. Машыналарын сәси, дәмрләрин чыкылтиси, моторларын угултусу, перфораторларын тагылтиси гоншу сехләрдә ишләйән икинчи нөвбә гургуларынын угултусуна гарышыб гәрбә бир аһонкә сәсләнир. Бүтүн әтраф мәнзәрә бөйүк әмәк пафосу илә долудур.

Тикилән сехләрдән бириндә, ады дилләрдә кәзән Фәррух Һүсейиновла таныш олуртук. Бу оғлан сифот вә бәдәнчә әтрафдакы кәнчләрдән аз сечилди. Бәлкә дә һеч сечилди. 1928-чи илдә анадан олмушдур. Бир аз колхозда ишләдикдән сонра Бакыя кәлиб. 1950-чи илдән «Закавказия» кампи тәмири заводунда сырави фәһлә олуб. Һәрби гуллуғда олуб. Гайытдыгдан сонра енә Сумгайыта кәлиб. Һәрби гуллуғда өйрәндийи сәнәтини—чипникләрийни бурада тәтбитг әтмәйә башлайыб. Бу мүрәккәб машыналарла тәһиз олуначак сех онун бригадасынын өһдәсиндәдир. Фәррух Һүсейинов чох чәлд, һәм дә дигтәтлә ишләйир. О, бүтүн нормалары керидә бурахмышдыр. Лакин бәзән вәзийәт элә олур ки, иш Фәррухдан асылы олмайа сәбәбләрә кәрә ләнкийир; мәсәлән, инди дә «Д—7» сехиндә машыналары гурашдырмаг үчүн һәр шей һазырдыр, лакин һәлә бир чох машыналар вә башга шәһәрдә һазырланан бир чох апаратлар кәлиб чыхмамашдыр. Буна кәрә дә Фәррух ичләсларда чыхыш эдиб, үчүнчү нөвбә тикитисиндән сифариш алмыш вә бу сифаришләри көндөрмәмиш заводлары тәһгид атошинә тутур, өз бригадасынын адындан наразылығыны билдирир.

Сехи кәзә-кәзә Фәррух Һүсейиновун көрдүйү бөйүк сәлиғәли ишләри сәйр эдирик. Бу дәфә дә сехини о бири гапысындан тикитинин ени бир сәһәсинә чыхырыг. Бурада биз күчәдә гурулачак компрессорлар үчүн салынмыш бетон әсаслар әтрафинда ишләйән кәнчләрлә таныш олуртук. Мөһкәм бәдәли, гарабугдайы бир оғлан әлимизи сәмнимийәтлә сыхыб адыны дейир:

— Ислам Исасв.

— Бетончуларын бригадиридир,—дейә Дадаш Халыгов изаһат верир.

Биз Ислам Исасвин бригадасында ишләйән, оңдан дә мөһкәм бәдәли даһа ики кәнчлә таныш олуртук. Әйинләриндә үстүнә бетон тозу гонмуш камонисон олан оғланлар күлүмсүнә-күлүмсүнә әлимизг өз ири пәнчәли әлләри илә сыхыб адларыны дейирләр:

— Шәрбәт Мустафасв.

— Зәби Мәммәдов.

Ислам Исасвин бригадасы планы орта һесаблә 185—190 фаиз еринә етирир. Әслиндә онлар бетон ишләрини гуртармышлар. Инди анчаг орда-бурда, нәчә дейирләр, йырытыг-ямаг эдирләр.

Дәниз ели сачларымызы охшайыр. Дадаш Халыгов яхыналарда көрүләчәк ишләрдән бөйүк һәвәс вә марағла данышыр.

— Бах, бура апаратларын еридир. Уча борулу собалар гурашдырылыб һәм һава илә, һәм дә су илә сынагдан кечирилмишдир. Насослары дә имтанандан кечирмишик. Галыб тәкчә һавасовуран вә түстүсовуран боруларын гурашдырылмасы. Изоляция ишләрини дә бу күнләрдә гуртарачагыг.

Халыговла саламатлашыб кетмәк истәйирик. Онуң үзүндә хош бир тәбәссүм ойнайыр.

— Үчүнчү нөвбә һеч дә ахырынчы нөвбә дейил!— дейә үзүнү учу-бучағы көрүнмәйән ени тикитийә сары тутур, Сумгайыт синтетик каучукун академиясына чеврилмәйә башлайыр. Академиянын ишләри нә һеч вахт бир нөгтәдә даянмыр; дам ахтарышлар кедир, ени-ени кошфләр эдиллир. Сиз бу кәнч иншаатчыларын маһыналарыны һәлә чох эшидәчәкисиниз. Заводумуз Хәзәрин саһили илә та узағлара аддымлачак. Йәгин ки, бундан сонра дә дөрүнчү, бешинчи, алтынчы нөвбәләри тикәчәйик. Әһ, ким билди, һәлә нә гәләр тикилиб гуртарамыш вә истисмара бурахылмамаш сехләрин рәиси олачағам! Анчаг бу мәнж йормур. Аһы, һәм дә истисмара бурахылмамаш ени сехин рәиси олмаг, бу кәнч комсомолчулар арасында ишләмәк, онларла гуруб-яратмаг демәкдир. Онларын жөвәл, шән, һәят долу маһыналарыны дилләмәк демәк-

дир. Иланырам ки, бу яхынларда мәнә тапшырылмыш «Д—11» сехи дә мүүвәффәгийәттә ишә бурахылачаг...

Соңсуз фәрәһ һиссилә «СК» заводунун үчүнчү нөвбә тикинтисиндән узаглашырыг. Метал чинкилтиси, машинларын чыгылытысы узун заман санки бизи мүйәйиәт әдир. Элә бил бу, гудәртли бир маһныдыр. Бу маһныда бөйүк, шәрәфли бир әмәйин пафосу вар.

Һиндистандан кәлмиш гонаг

Бакыя, нефт академиясы шәһәринә бөйүк сүлһесвәр һинд халгынын нумайәндәси, кәңч журналист Чандра Секхар гонаг кәлмишдир. Чандра Секхар Загафгазия республикалары һаггында «Гафгаз һиндлинни көзләри илә» ады бир китаб язмаг истейир. Чандра Бакынын кәһиә абидәләри илә, ени салынымыш учсуз-бучагсыз проспектләри илә, назирликләрин ишләри илә, шәһәримизни мәдәнийәт очаглары илә таныш олдугдан сонра ады дилләрдә кәзән Сумгайыт шәһәринә кетмәйи арзу әдир. Ону марагландыран әсәсән Сумгайыт каучук заводудур. Чүнки Чандра Секхар өзү Һиндистанын Керала штатындандыр. Бу, Һиндистанда еканә штатдыр ки, һөкүмәт коммунистләрин әлиндәдир. Бу штата әсәсән каучук штаты дәмәк олар. Чүнки бүтүн Һиндистанда истеһсал олунан каучукун 82 фаизни Керала штаты верир.

Чандра Секхар дейир ки, һәлә XIX әсрдә Кераланын каучук плантасиялары инкилис империалистләрини әлиндә иди. Сонра милли буржуа нумайәндәләри каучукун кәлирли олдуғуну көрүб өзләри дә ени-ени плантасиялар салмага башладылар вә инди дәмәк олар ки, каучук истеһсалынын чоғ фаизи милли буржуазиянын әлиндәдир. Ону да гейд этмәк ләзимдыр ки, Керала штатында һөкүмәт коммунистләрин әлиндә олмасына бахмаяраг милли буржуазия да вардыр вә коммунистләр һазырда харичи капиталын әкәдән чыхмасы үчүн милли буржуазия кәмәк әдирләр...

...Бору прокаты заводунун янындан кечиб тезликлә шәһәрә стиширик. Чандра Секхар чәми бир нечә

ил әрзиндә яранмыш бу көзәл сәнае шәһәринин күчәләрини бөйүк марагла сейр әдир. Һәр шей тәзәдир: күлләр дә, чичәкләр дә, хыябанлар да, мейданчалар да—Һәр шей, һәр шей тәзәдир!

Ики мәртәбәли коттеж шәклиндә тикилмиш әвләрини архитектурасы инсанын руһуну охшайыр. Лоция адланан ичәри балконлар, үстү тағлы, сармашыгларла өртүлмүш күләфирәңкиләр нә гәдәр хош вә үрәкәчандыр. Лакин Сумгайыт төкчә икимәртәбәли әвләрдән ибарәт дейил. Будур, биз даһа кениш мейданчы чыхырыг. Бөйүк, әзәмәтли бир театр бизнеси дигәтимизи чәлб әдир. Бу, әслиндә театр дейил, синтетик каучук заводунун мәдәнийәт әвидир. Биз ирәдәдикчә күчәләр даһа да кенишләнир, күчәләр боюнча чәркәлиән биналар кет-кәдә учалыр, даһа әзәмәтли көркәм алыр.

«СК» заводунун таныш мейданчасына етиширик. Заводун ишчиләри сүлһесвәр һинд халгынын оғлу Чандра Секхары һөрмәт вә мәһәббәтлә гаршылайырлар. Биз енә дә сәһнәтә башлайырыг. Енә дә кениш күчәләр бою кәзиб сехдән-сехә киририк. Бүтүн буралары һәлә кәчән дәфәдән көрмәйимизә бахмаяраг заводун монзорәләри бизи енә дә һейрәтә салыр, үрәйимизи фәрәһлә дөйүндүрүр.

Ишимиз хейли асандыр, чүнки Чандра Секхар да өз фиркени рус дилиндә раһатча изәли әдә билчир вә она дейиләнләри тез дә баша дүшүр. О, тез-тез дөфтерәсинә бә'зи гейдләр әдир. Ахы о да ушаглыгдан каучук плантасиясында бөйүмүшдүр. Бизим «СК» заводунә иә XX әсрин каучук плантасиясы дейилр. «Е—1» сехиндә Чандра Секхар ләтекс адланан сүд кими ағ япышган хәссәли маддәни бармаглары арасында йохлайыб күлүмсөйир:

—Бах, бу бизим каучук ширәсинә охшайыр,—дейә бизә сары дөнүр.—Айчаг мәнә белә кәлир ки, тәби каучукун ширәсинин япышганлыгы бундан бир аз артыгдыр.

Керала штатындакы каучук плантасиялары һаггында Чандра Секхара суаллар веририк. О да чаваб верир:

— Каучук ширәси йырмаг үчүн каучук агачыны...—Чандра Секхар лазым олан сөзү ахтарыр, тапа билмир, пәһайәт элли көргүшүр. Гәркәм алыб ағач шөклн вә бу ағачын үстүндә спирал шөклндә бир шей чәкир вә баша салыр ки, ағачын габыгыны мүйән ерләрндән спирал шөклндә газырлар вә каучук ширәси бу хырдача каналларла ахыб дамчы-дамчы хүсуси габлара долур.

—Анчаг каучукун ширәсинин япышганлыгы сизин бу латексдән бир гәдәр артыгдыр,—дейә Чандра Секхар тәкрар әдир.

Бизн мушайнәт эдән техникн шө'бәнин баш мүнәндиси Кенриетта Стипенкина тәмкинлә чаваб верир:

— Бу һәлә башлангычдыр. Гөрмәтли Чандра, биз бу яхынларда йүксәк кейфиийәтли нитрил каучуку итәһсал әтмәйә башлаячагыг. Бу, ССРИ-дә биринчи дәфә бурахылан ән гиймәтли каучук мәнсулу һесаб әдләчәкдир.

Чандра Кенриетта илә разылашыб шабалыды рәкжли әлини онун зәриф ағ әлинин үстүнә гоюр вә нәчиб бир ифадә илә күлүмсүнүр:

— Мән буна инанырам, достларым! Чүнки сиз әди газдан белә каучук алмагы бачарырсыныз. Чүнки сизин халг бәшәрийәт тарихндә мисли көрүнмәмиш чох бөйүк ишләр көрмүшдүр. Өзү дә гыса бир заман ичәрсиндә. Сиз дедийниси һәмишә еринә етирирсиниз. Буна көрә дә бу яхынларда йүксәк кейфиийәтли нитрил каучуку алачагыныза үрәкдән инанырам.

Чандра Секхар заводун баш мүнәндиси Семйон Миронович Маркевичлә чөкүшүр. Гәркәм чөхдандыр ки, кимя сәнәен сәһәсндә чалышыр. О, икн дәфә Сталин мұкафаты лауреатыдыр.

— Бунуула мән Гиндистандан кәлмиш икинчи гонагын әлини сыхырам,—дейә Семйон Миронович күлүмсүнүр.—Гышда бурая Соһан Синкх Чош кәлмишди.

— Һә, һә, таныйрам!—дейә Чандра чәлд дилләшир:—Чош «Ноя Замана» гәзетинин редакторудур; чох яхшы адамдыр.

— Әләдир, өзү дә яманча учадыр. Һәм дә бир әз союгдан үшүйүрдү...

Чандра Секхар «СК» заводунун кәләчәк перспективләри һаггында сорушур.

— Һәлә биз ени-ени сәхләр тикиб ярадачагыг. Һәлә бу заводун дөрдүнчү, бешинчи, алтынчы вә саир нөвбә тикинтиләри планлашдырылыб Хәзәр сәһитлиндә тикиләчәк.

Бу сөзләри әшитдикчә, Дадаш Халыгову хатырлайырыг. Онун рәис тә'йин олундуғу «Д—11» сәхиндә инди дә гызғын гурашдырма ишләри кедир вә енә дә пәлчәрони әвәз эдән кениш бошлугларын ичиндә Хәзәрин мавн сулары бөрг вурур, парылдайыр. Ел чәкән ерләрдә Хәзәр өз нәфәси илә кәчч иншаатчыларын сачларыны охшайыр.

Чандра Секхар завод ишчиләринә мүнәфәғийәт арзу әдиб бир адым керн чәкилр вә әлләринн бирбиринә япышдырыб синәснә сыхыр. Бу һамынын хөшүна кәлир.

— Енә дә кәлин! Бир нечә илдән сонра сиз бизин Сумгайыты да, Сумгайытын фәхри олан бу заводу да таныя билмәйчәксиниз. Яхшы йол, әзиз достумуз! Сизин һинд халгына, сизин штатдакы әһмәткешләрә вә партия рәһбәрләринә биздән гардашылыг саламы етиррин!

— Сиз дә бизә гонаг кәлин!

— Һөкмән кәләрик! Гөрмәтли Чандра, сизә яхшы йол!

— Сағ олун! Сизә мүнәфәғийәтләр арзулайырам! Һәм өз адымдан, һәм халгымын адындан!

Биз, завод ишчиләри илә видалашыб (билмирәм нечәнчи дәфәдир!) чыхырыг. Лакн бурая—күнбәкүн бөйүйүб синтетик каучукун академиясына чеврилән бу завода һәлә чох-чох кәләчәйик!

Редактор *Ильяс Топчибаев*
Исхасами Р. Динбулатов
Главный редактор *Ю. Агаев*
Технический редактор *В. Авадесян*
Корректор *Э. Агаев*

Целевые издательские 20 XI 1958-ми нл. Форматы
84x108 мм, 0,56-1,8 ч. в. Уч.пешр. в. 1,8.
Тиражи 5000. ФГ 1.325 Сифарши 542.
Гинмаги 50 гоп.

Ушмагилчичешр, Баки, Фиолетов кучеси, 8.

Азербайжан ССР Модаринияват Назирлигинин
„Гымаи Шерг“ матбасеси, Баки, Назим Аслинов
кучеси, 80.

Сеидбейли Гасан Мехти оғлы

ПЕРВОЕ ЗНАКОМСТВО

(на азербайджанском языке)

Азербайджанское

Издательство Детской и Юношеской Литературы

Баку — 1968

